

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՏԱՐԱՆԴԻՈՒԹՅԱՆ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ XX ԴԱՐԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ. ՍԱԴԵՂ ՀԵԴԱՅԱԹ, ՂՈԼԱՄ ՀՈՍԵՅՆ ՍԱԵԴԻ

ՍԱՖՐԱՍՏՅԱՆ Լ.Մ.*

Համաշխարհային գրականությունը և պատմությունը պարունակում են վտարանդիության մասին պատմող ողբերգական, ռոմանտիկ և հերոսական փաստեր, որոնք ջանքեր են՝ հաղթահարելու օտարացման վնասված իրականությունը: Գրող Փ. Թաբրիի «Վտարանդիությունը մարդկության պատժի մի ձև է՝ իր սոցիալական զարգացման բոլոր փուլերում»¹:

Իրանական վտարանդի գրականության պատմությունն ուսումնասիրելիս հարկ է անդրադառնալ այն գրողներին, որոնք ապրել են նույն պատմաշրջանում, ունեցել են իրենց սերնդին հատուկ քաղաքական, սոցիալական, մշակութային և վտարանդիության փորձառությունը, ներսերընդային հարաբերությունները և ձևավորվել են որպես խումբ: Այսպիսով, XX դարասկզբի իրանական գրողների խումբը, որն ապաստան էր գտել Եվրոպայում, մասնավորապես Ֆրանսիայում և Գերմանիայում, հանդես եկավ որպես վտարանդի գրական համայնքի ավագ սերունդ:

Իրանական մտավորական սփյուռքի պատմության մեջ մեծ դերակատարում ունի ֆրանսիական սփյուռքը, որն առավել հայտնի է որպես ուսանողների, վտարանդի մեծանուն գրողների և քաղաքական ընդդիմադիրների համայնք: Առաջին հիշատակումները կապված են 1885-1886 թթ. հետ, երբ Ֆարոխ խան Ղաֆարին, հետագայում՝ Ամին ալ Դոուլեն, ուղարկվում է Փարիզ՝ որպես դեսպանորդ, որի գործունեության տարիներին Դար

* Բանասիրական գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ Արևելագիտության ֆակուլտետ, lilit.saf.rastyan@gmail.com, հոդվածի ընդունման օրը՝ 8.04.2019, գրախոսման օրը՝ 16.05.2019:

¹ **Afroughesh Sh., Safari H., Azizi K.** The Poetics of Exile: Travelling in the Land of Intellectual Adventures, - International Journal of Humanities and Management Sciences' (IJHMS), Vol. 1, Issue 1, ISSN 2320-4044, 2013, pp. 1-3.

ույ Ֆոնունի² քառասուներկու պարսիկ շրջանավարտներ, որոնք ստանում են *Les enfants de Perse* (Պարսկաստանի զավակներ) անվանումը, ուսումը շարունակում են Ֆրանսիայում: XIX դարավերջին իրանական համայնքը համալրվում է քաղաքական ընդդիմադիրներով և նորեկ ուսանողներով:

Մեծ իրադարձություն էին պարսիկ և եվրոպացի մտավորականների մշտական հավաքները և դասախոսություններն Իրանի վերաբերյալ, որոնք հիմք են դարձել 1912-1914 թթ. Փարիզում հրատարակելու հայտնի «*Իրան-շահր*» պարբերականը, որը հանդես էր գալիս որպես մտավորական վտարանդիության պաշտոնաթերթ: Չկա ստույգ տեղեկատվություն այն մասին թե՛ արդյո՞ք 1922 թ. Գերմանիայում հրատարակվող հայտնի «*Իրանշահր*» պարբերականը փարիզյան համանուն պարբերականի շարունակությունն էր, թե՞ ոչ:

1978 թ. Փարիզում ժամանակավոր վտարանդիության մեջ էր գտնվում նաև այաթոլլա Խոմեյնին: 1979 թ. Իսլամական հեղափոխությունից հետո զանգվածային արտագաղթի ժամանակ մարդկանց շատ փոքր հատված է ապաստան գտնում Ֆրանսիայում, որոնք մեծապես ներկայացնում էին ավանդական դարձած իրանական վտարանդիության մտավորական և քաղաքական ընդդիմադիր շրջանակները³: Ֆրանսիայում իրանական վտարանդի գրականության ներկայացուցիչներից են մեծանուն արձակագիրներ Սադեղ Հեդայաթը և Ղուլամ Հոսեյն Սաեդին, որոնց կյանքը ունեցավ ողբերգական ավարտ:

Կա միայն մեկ ճշմարիտ, փիլիսոփայական լուրջ խնդիր, և դա ինքնասպանությունն է, - այսպես է խորհում Ալբեր Քամյուն իր «Սիզիփոսի առասպելում»⁴: Փարիզում, 1927 թ. կատարած ինքնասպանության առաջին փորձից քսանչորս երկար ու տառապալից տարիներ անց, ստեղծագործական բուռն դեգերումներից հետո, 1951-ին ընդհատվում է XX դ. մեծանուն մտավորական, թարգմանիչ, իրանական արդիապաշտական գրակա-

² Դար ու Ֆոնունը առաջին բարձրագույն ուսումնական հաստատությունն է Ղաջարական Իրանում, որը հիմնադրվել է 1851 թ. մեծ վեզիր Ամիր Քաբիրի կողմից: Հաստատության առաջին ղեկավարն է եղել Միրզա Քոլի Խան Հեդայաթը՝ Ս. Հեդայաթի նախապապը, իսկ դասախոսների թվում էր հայազգի, իրանական պետական գործիչ դիվանագետ, լուսավորիչ, գրող Միրզա Մելքոմ Խանը:

³ Vida Nassehi - Behnam, FRANCE xvii, Persian Community in France - Encyclopaedia Iranica, Vol. X, Fasc. 2, pp. 184-187.

⁴ Camus A. The Myth of Sisiphus and other essays, New York, 1991, p. 3.

նության հիմնադիր՝ Սադեղ Հեդայատի կյանքը: Գրողի ինքնասպանությունը նրա վերջին արվեստի «գործն» էր:

Հայտնի հեղայաթագետ Հ. Քաթուզիանը նշում է. «Հեդայատը միշտ անկեղծ ու բաց քննադատ էր ...և արմատական մտավորականներից նրա անջատումը վերջինիս վերածեց «virtual e'migre»-ի իր իսկ սեփական երկրում: Այն պակաս դեր չունեցավ 1940-ականներին սկսված ընկճախտի շարունակականության գործում, որը 1951-ին ավարտվեց ինքնասպանությամբ»⁵:

Հեդայատի վտարանդի կյանքի վկայություններն են 1947-1948 թթ. պարսկական նոր արձակի հիմնադիր՝ Մ. Ալի Ջամալզադեին և մտերիմ ընկերոջը՝ Ֆրանսիայում դիվանագիտական առաքելության մեկնած Շահիդ-Նուրայիին գրած նամակները: 1930-ականներին Հեդայատը հույս ուներ հյուրընկալվել Շվեյցարիայում բնակվող Մ. Ջամալզադեին, սակայն մեկնում է Հնդկաստան՝ գրող, իր ընկեր և կենսագիր Շին Փարթուլին հյուր: 1936 թ. Բոմբեյում, Փարսի զրադաշտական համայնքում հայտնի գիտնական Բահրամգր Թահմորազ Անգլեսարիայի մոտ պահլավերեն ուսանելու ընթացքում գրում է պատմվածքներ և 1937 թ. տպագրում իր հայտնի «Քոռ բու» վիպակը՝ հիսուն օրինակով, որի մեծ մասը Ջամալզադեի աջակցությամբ հասցնում է Իրանից դուրս գտնվող իր ընկերներին:

Հեդայատի հնդկաստանյան կյանքի մասին վկայություններ կան գրողի՝ ընկերներին, մասնավորապես՝ Մոջթաբա Մինովիին, Ջամալզադեին և չեխ իրանագետ Ժ. Ռիպկային ուղղած նամակներում: 1925 թ. Եվրոպա մեկնած Հեդայատը հանգրվանում է Փարիզում, որտեղ 1927 թ. կատարում է ինքնասպանության առաջին փորձը՝ նետվելով Մառն գետը, և փրկվում է ձկնորսների ջանքերով: 1930 թ. վերադառնում է Իրան, 1950 թ. դեկտեմբերի 3-ին մեկնում է Փարիզ՝ իր ծանր ու տառապալից դեգերումների վերջին հանգրվանը:

Փարիզյան այցի պատճառը նրա մտերիմ ընկերոջ՝ Ֆրանսիայում իրանական դեսպանատան աշխատակից Շահիդ Նուրայիի հորդորն էր և քաջալերանքը: Եվրոպայում էր նաև գրողի մեկ այլ ընկերն ու գաղափարակիցը՝ Լոնդոնում BBC-ի պարսկական գրասենյակի աշխատակից Մասուդ Ֆարզադը: Փարիզ ժամանելուց առաջ Հեդայատը Շվեյցարիայում

⁵ **Katouzian H.** Sadegh Hedayat: His Work and His Wondrous World, New York: Routledge, 2008, p. 4:

հյուրընկալվում է Ջամալզադեի տանը: Փարիզյան այցի հենց առաջին օրերը նրան պարուրում են անկայունության ու հոռետեսության զգացումով: Շահիդ Նուրային մահացու հիվանդ էր. «Ճակատագրի հեգնանքով և՛ Նուրային, և՛ Հեդայաթը մահանում են գրեթե նույն ժամանակահատվածում, առանց տեղեկանալու միմյանց վախճանի մասին»: Իր ընկերներից մեկին՝ Աբդուլասեմ Էնջավի Շիրագիին ուղղած նամակում Հեդայաթը գրում է. «Ես այստեղ ուրախություն չգտա, մեկուսացել եմ բոլորից, հատկապես իրանցիներից, գումարն էլ վերջանում է, սակայն ինչ հոգ: Ոչ մի գույն այնքան թանձր չէ, որքան սևը»⁶: Փարիզում հեդայաթյան դեգերումների քարտեզագրումը սկսվում է Մոնպարնասի և հաջորդաբար՝ Սուրբ Միքայելի էժան հյուրանոց-կացարաններով: Դեռ վաղ փետրվարին ֆրանսիական ներգաղթյալների ծառայության կողմից տրված երկամսյա կեցության իրավունքը, ինչպես նաև բոլոր սպասումները հասնում են վերջնակետին: Հուսալքված գրողը կարճատև այցով մեկնում է Համբուրգ՝ իր զրադաշտական ընկերոջը տեսակցելու: 1951 թ. մարտի 10-ին եղբորը՝ Մահմուդին գրած հերթական նամակում հայտնում է իր մտահոգությունը. «Այստեղ իրանցիների համար կան բազում խնդիրներ: Մտադիր եմ մեկնել Շվեյցարիա կամ մեկ այլ վայր»⁷: Դեկտեմբերի 22-ին Էնջավիին գրած նամակում նշում է. «Ես նույնիսկ կինոթատրոն, թատրոն կամ սրճարան չեմ հաճախում: Ավելի վաղ եմ պառկում քնելու, քան սովոր էի Թեհրանում»⁸:

Խոչընդոտներն ու ողբերգական իրադարձությունները հաջորդում են միմյանց: Էնջավիի և Ջամալզադեի՝ Հեդայաթի համար Շվեյցարիայի մուտքի արտոնագիր ձեռք բերելու բոլոր ջանքերը պսակվում են անհաջողությամբ: Դրան հաջորդում է ընտանեկան ողբերգությունը: 1951 թ. մարտի 7-ին Թեհրանում սպանվում է քրոջ ամուսինը՝ Իրանի 58-րդ վարչապետ Հաջ Ալի Ռազմարան:

Փարիզում Հեդայաթի միակ ընկերը նրա ողբերգական օրերի ականատեսն ու ուղեկիցն էր երիտասարդ ուսանող Մուրթաֆա Ֆարզանեն, որն ապրիլի 1-ին, գրողին կատարած հերթական այցի ժամանակ, Դենֆեր Ռոշերո փողոցի հյուրանոցային էժանագին սենյակի նախաշեմին դրված

⁶ **Katouzian H.** Sadegh Hedayat: The Life and the Legend of an Iranian Writer, London, New York, 2002, p. 247.

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Նույն տեղում, էջ 248:

գամբյուղը գտնում է լցված՝ ճնրթված թղթերով, որոնց մեջ տեղ էին գտել Հեղայաթի մահագուռյակ խոհերը. «Ես ինձ հիվանդ եմ զգում, երբ վերցնում եմ գրիչը ձեռքս»⁹:

Հեղայաթի հուսալքված, անտարբեր պահվածքի մասին են խոսում նաև ֆրանսիացի հայտնի իրանագետներ, Հեղայաթի և Ջամալզադեի մտերիմ ընկեր Պիեռ Մենասը և Հենրի Մասեն: Սադեղ Հեղայաթը 1951 թ. ապրիլի 4-ին ինքնասպանություն է գործում Շափիոն 37 հասցեում գտնվող փարիզյան իր վերջին հանգրվանում: Փարիզի մի մզկիթում սակավաթիվ ընկերների և ծանոթների ներկայությամբ և Հ. Մասեի կարճ մահախոսական ճառով հրաժեշտ են տալիս Իրանի մեծ զավակին, հանճարեղ գրողին՝ դեպի հավերժական կյանք: Հեղայաթը թաղված է Պեր Լաշեզ 87-ում, շիրմաքարին դաջված է Քոռ բու հիշեցնող պարսկերեն և ֆրանսերեն գրառում:

Մահվանից առաջ Հեղայաթի գրած խորհրդավոր էսսեներից մեկն է «Կաֆկայի ուղերձը» (1948), պարսիկ գրականագետների դիտարկմամբ՝ եզակի փաստաթուղթ, որը պատկերացում է տալիս ոչ միայն Կաֆկայի հեղայաթյան ըմբռնումների, ընթերցումների ու թարգմանությունների, այլ նաև վերջինիս՝ արդի պարսկական գրականության տեսլականի մասին¹⁰:

Հեղայաթի ինքնասպանության լեզենդը բանավոր ավանդույթի մի մասնիկը չէ, այլ, հակառակը, տարատեսակ տարբերակներ կարելի է գտնել տասնյակ գրքերում, հոդվածներում, հուշերում և հիշատակություններում, որոնք տպագրվել են նրա մահվանից հետո: Դեռևս 1949 թ. Թեհրանում նա կորցրել էր որևէ հետաքրքրություն կյանքի հանդեպ, սակայն ցանկություն չունեի վերջ տալու սեփական կյանքին, քանզի Թեհրանը համարում էր անարժան մի վայր կամ սիրում էր Փարիզը և ցանկություն ուներ թաղվել հենց այդ քաղաքում:

Կար մեկ այլ տարբերակ. Հեղայաթը չէր ցանկանում կյանքն ավարտին հասցնել Իրանում, քանզի չէր ուզում սեփական դիակով աղտոտել արիական հայրենիքը¹¹: 2009 թ. կինոռեժիսորներ Մ. Շահրնազդարի և Ս. Քալանթարի հեղինակությամբ նկարահանվում է գրողի կյանքի վերջին

⁹ Katouzian H. Sadegh Hedayat: The Life and the Legend of an Iranian Writer, p. 252.

¹⁰ Rahimieh N. Hedayat's translation of Kafka and the logic of Iranian modernity (Katouzian H. Sadegh Hedayat: His Work and His Wondrous World, pp. 124-136).

¹¹ Katouzian H. Sadegh Hedayat: The Life and the Legend of an Iranian Writer, pp. 243-244.

օրերը լուսաբանող՝ «No 37-ից» ֆիլմը: Իսկ ահա 2004-ին սփյուռքում բնակվող հայտնի կինովարպետ Ղ. Էբրահիմյանը, որը կինոբեմադրիչ Շ. Նեշաթի բազում ֆիլմերի համահեղինակն է, նկարահանում է «Սուրբ և արքուրդ» կարճամետրաժ ֆիլմը, որը ներկայացվում է Թրիբեկայի կինոփառատոնում, որտեղ հնչում է Գ. Մահլերի «Հինգերորդ սիմֆոնիան»¹²:

Վտարանդիության ու տխուր վախճանի ուղին էր ճակատագիրն ընտրել իրանական գրականության մեկ այլ մեծահամբավ գրող, դրամատուրգ Ղուլամ Հոսեյն Սաեդին: «Վտարանդիությունն ինձ համար վերցրեց բառի ոչ թե *nos* հաստվածը, այլ երկրորդ *algia*-ն՝ հեռավորության տենչանք, հեռավորության սեր: Արտիստը սահմանային բնակիչ է, ապրում է իր սեփական լեզվի տանը, իր սեփական ավանդույթների, իր սեփական անցյալի բացարձակ կուրության մեջ: Բոլոր գրողներն են սիրում տարօրինակ հեռավորությունը: Կյանք մահից հետո, լինելով վերջինիս ծայրահեղ ձևը՝ մենք հորինեցինք վերակենդանացումը, քանզի այն հիմնված է բացարձակ մթության վրա»¹³:

Ղուլամ Հոսեյն Սաեդին վտարանդիությունը նույնացնում է պարսկերեն «ավարեզի»՝ շրջմոլիկություն, թափառաշրջիկություն բառի հետ: «Համարյա երկու տարի է, ինչ դարձել եմ փախստական այս վայրում՝ ամեն երկրորդ գիշերն անցկացնելով ընկերներիս տանը: Ոչինչ իրական չի թվում: Փարիզյան շինությունները թատերական զարդարանքների են նմանվում: Ինձ թվում է՝ ես ապրում եմ փոստային նամակի մեջ: Սարսափում եմ երկու բանից՝ քնելուց և արթնանալուց»¹⁴:

1969 թ. Սաեդիի և Դ. Մեհրջուիի համատեղ գլուխգործոցից՝ «Կովը» իրապաշտական կինոկտավից հետո նրանց ստեղծագործական համատեղ միությունը շարունակվում է մինչև Սաեդիի ողբերգական մահը¹⁵: 1981 թ. Թեհրանում տեղի ունեցած արյունոտ ցույցերից հետո «Իրանի գրողների միության» շատ անդամներ, խուսափելով ֆիզիկական կտտանքներից և

¹² 1987 թ. կինոբեմադրիչ Ռաուլ Ռուցը (Չիլի) նկարահանում է *La Chouatte aveugle* ֆիլմը՝ Հեդայաթի «Քոռ Բու» վիպակի հիման վրա, իսկ 2005 թ. Խ. Սինային՝ Հեդայաթի մասին պատմող «Երկխոսություն սովերի հետ» փաստագրական ֆիլմը:

¹³ **Baraheni R.** *Exilic Blindness: The Unwritten Autobiography of a Dramatist in Paris Posthumously Dictated to a Friend* (Modern Drama, Volume 46, Number 1, Spring 2003, p. 114-115).

¹⁴ **Naficy H.** *The Making of Exile Cultures: Iranian Television in Los Angeles*, 1993, p. 11.

¹⁵ **Dabashi H.** *Corpus Anarchicum: Political Protest, Suicidal Violence and the Making of Posthuman Body*, London, 2012, EBook (PDF), p. 167.

աքսորից, լքում են երկիրը: Միության անդամները՝ պարտված և ուժասպառ, հարկադրված էին ընտրություն կատարել վտարանդիության-տանարտագաղթի, ֆիզիկական կամ զգայական անտնության միջև: Միության անդամների վերջին հայտարարությունը՝ «Ռեպրեսիա, բռնապետություն, խեղդամահություն» խորագրով, լույս է տեսնում հուլիսին, «Բուստան» պարբերականում:

1981 թ. Սաեդին ապաստան է գտնում Փարիզում, 1982 թ. վերականգնվում է «Իրանի գրողների միությունը վտարանդիության մեջ» կառույցը և վերականգնում «Ալեֆբե» պարբերականի հրատարակությունը, ինչպես նաև հիմնում է «Իրանի թատերական միությունը»: 1983 թ. հրատարակում է «Փարիզյան եռագրություն» ժողովածուն:

Գրողի՝ վտարանդի տարիների արձակը տանջահար ու անկենդան է, երբեմն նույնիսկ կցկտուր, ոչ նման նրա նախկին տարիների պերճախոս ոճին: 1986 թ. գրում է «Օթելլոն հրաշքների երկրում և հայելի հղկող պատմասացները» երգիծական-ողբերգական պիեսը՝ ցույց տալով Շեքսպիրի իսլամացումը Իրանում: Պիեսը թարգմանվում է Մ. Ֆիլիպսի կողմից և բեմականացվում Օհայոյի համալսարանում: Վտարանդիության տարիներին են ծնվում նաև մի շարք ֆիլմերի սցենարներ, այդ թվում՝ «Մուլուս Քորփուսը» իր սիրելի կինոլարպետ Դ. Մեհրջուլիի ֆիլմի համար¹⁶:

2005-ին «Ավատարը վտարանդիության մեջ» էսսեում Սաեդին գրում է. «Վտարանդիները պետք է բարձրաձայնեն աշխարհին, բոլոր լեզուներով, թե ինչ է տեղի ունեցել իրենց երկրում: Նրանք պետք է պատմեն յուրաքանչյուրին: Նրանք պետք է պատմեն այն սև կտորի մասին, որով մի քանի դահիճներ ծածկում են աշխարհը՝ խեղդելով մարդկանց: Կապանքները պետք է հեռացվեն շրթունքներից: Եկել է բղավելու պահը: Եթե դուք չբղավեք, եթե չթափահարեք աշխարհին, այն հայացք չի նետի ձեզ վրա: Աստիճանական մահը, տևական մահը ձեզ դանդաղ կհափշտակի, ինչպես փտախտը»¹⁷:

¹⁶ Farrokh F., Yavari H. Sa'edi, Gholam - Hosayn.- Encyclopedia Iranica, December 6, 2012 (www.iranicaonline.org/articles/saedi-gholam-hosayn).

¹⁷ Saedi Gh. H. Avatars in Exile, trans Pakravan S.,- Chanteh, Spring: 35, 1993.

«Բոլոր գրողներն օտարներ են՝ ուր էլ որ լինեն, տանը, թե դրսում»¹⁸: Այնուհետև Սաեդին հավելում է. «Երբ առաջին անգամ ժամանեցի Փարիզ, հյուրընկալվեցի ընդդիմադիրների տանը, գիտնականները թարգմանեցին իմ աշխատանքները: Երկու հազար էջ ուղարկվեց ամերիկյան գլխավոր պարբերականներին: Նրանք բոլորը միաբերան մերժեցին: Անհասկանալի են գործերը, և պահանջում են ծանր վերախմբագրում՝ պատճառաբանումով»¹⁹:

Գրողի դիտարկմամբ՝ «Դեռ համակրանք կա Արևմուտքի հանդեպ, այն գրողների հանդեպ, որոնք ենթարկվել են կոտանքների կամ ազատազրկման, սակայն ոչ ոք չի կռահում, որ այդ տառապանքների պատճառը գրքերն են, որոնք կմնան չիրատարակված կամ, եթե հրատարակվեն, նրանց գինը կլինեն կոտանքները, դատավճռի ահը, և վերջապես, ինչպես նշում է իմ կենսագիրը՝ կոտրված հոգին»: Իսկ վտարանդիության իր ողիսականի վերջին բաբախյունների մասին այսպես է գրում տանջահար գրողը. «Ես իմ ժամանակն անցկացնում էի խմելով: Ամիս առ ամիս կույր էի ձևանում... Հանկարծ ես այլևս կույր չէի ձևանում: Ես կույր էի: Ես կարիք ունեի մարդկանց, որոնք փողոցում կուղեկցեին ինձ: Նստած էի տանը՝ սպասելով մահվան: Հայրենաբաղձությունը այլ կողմում էր: Կուրացած հուշերն ամենուրեք են: Կար միայն մի ելք. խմել, խմել՝ երևոյթները բառերի վերածելու մտածումով»²⁰:

Գրականագետ Ռ. Բարահենին Սաեդին նվիրված՝ «Վտարանդիական կուրություն: Փարիզում դրամատուրգի չգրված ինքնակենսագրություն՝ հետմահու նվիրված ընկերոջս» հոդվածում մտորում է. «Ես մահացա Փարիզում 1985 թ.: Այստեղ եմ, Պեր Լաշեզում, ճիշտ տասնմեկ շիրիմ Մարսել Պրուստից այն կողմ, որից ոչինչ չեմ ընթերցել, և հեռու Ս. Հեդայաթից: Հեդայաթը հեռացավ իր երկրից՝ սպանելու համար իրեն մեկ այլ երկրում: *No nos, no algia: Swanավարտը: Վտարանդիության ավարտն է*»²¹:

Հոդվածի վերջում Ռ. Բարահենին հիշատակում է այն գրողներին, որոնք իրենց մահկանացուն կնքեցին վտարանդիության մեջ. Սեյդ Մոհա-

¹⁸ **Baraheni R.** Exilic Blindness: The Unwritten Autobiography of a Dramatist in Paris Posthumously Dictated to a Friend, p. 115.

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 117:

²⁰ Նույն տեղում:

²¹ Նույն տեղում, էջ 118:

մադ Ալի Զամալզադե (1892, Սպահան - 1997, Ժնև)՝ 81 տարի վտարանդիության մեջ, Բոզորգ Ալավի (1904, Թեհրան - 1997, Բեռլին)՝ 50 տարի, Սադեղ Չուբաք (1916, Բուշեիր - 1998, Բրքլի)՝ 22 տարի, Թադի Մոդարեսի (1933, Թեհրան - 1997, Բալթիմոր)՝ 40 տարի²²:

Ղոլամ Հոսեյն Սաեդիի վտարանդիության դառը կենսափորձի ամփոփումն է «Վտարանդիության ազատությունը և վերածնավորումը» էսսեի հետևյալ մտորումը. «Վտարանդին, եթե նույնիսկ կենդանի է, մեռած է»²³:

Վտարանդիության ծանր հոգեվիճակի մասին է հիշատակում Իսլամական հեղափոխությունից հետո Փարիզում ապաստան գտած արձակագիր, գրականագետ, թարգմանիչ Մահշիդ Ամիրշահին: «Տանը» վեպի նախաբանում Ամիրշահին գրում է. «Երբեմն օրերով տնից դուրս չէի գալիս, երբեմն գիշերներ շարունակ չէի վերադառնում տուն: Երբեմն զգում էի միայնակ ուրիշների մեջ, երբեմն, երբ միայնակ էի, երազում էի ամբոխի մասին: Երբեմն ցանկանում էի մոռանալ ամեն ինչ, երբեմն չէի ցանկանում ոչինչ կորցնել իմ հուշերից»²⁴:

Վտարանդիության դառը փորձառության մասին մեկ այլ հայտնի գրող՝ Գոլի Թարադին իր պատմվածքի («Առաջին օրը») անգլերեն թարգմանված տարբերակում գրում է. «Իրանը քեզի 1979 թ., Իսլամական հեղափոխության նախաշեմին, և երկու զավակներիս հետ ապաստանեցի Փարիզում: Բավական մանկամիտ էի՝ մտածելով, որ այս սկզբի քառասյին իրարանցումը կվերադառնա բնականոն կյանք, և ես կկարողանամ վերադառնալ: Մեկ տարի անց ես հոսպիտալացվեցի հոգեբուժական հիվանդանոց: Դեղահաբերը վերականգնեցին իմ մտավոր կայունությունը և օգնեցին հաղթահարել այդ սարսափելի ընկճախտը: Սակայն այն, ինչ եկավ ինձ պահպանելու և դուրս բերելու ընկճախտի մութ ճիրաններից, գրականության մոգական ուժն էր»²⁵:

²² **Baraheni R.** Exilic Blindness: The Unwritten Autobiography of a Dramatist in Paris Posthumously Dictated to a Friend, p. 118.

²³ **Darvishpour M.** The New Nest and Horizons of Exile: A Sociology of Diaspora Literature (Gozaar: A Forum on Human Rights and Democracy of Iran, 01, February, 2008).

²⁴ **Naficy H.** The Making of Exile Cultures: Iranian Television in Los Angeles, 1993, pp. 11-12.

²⁵ **Taraghi G.** The First Day, Author's Note. - Words Without Borders, August 2008, <http://www.wordswithoutborders.org/article/the-first-day>.

Այսօր էլ պարսիկ գրականագետների ուսումնասիրությունների ծիրում են այն քաղաքական, սոցիալական, հոգեբանական դրդապատճառները, որոնք հարկադրում են ստեղծագործող անհատին ընտրել վտարանդիության դառը ճանապարհը: Հայրենիքից հեռու ստեղծագործող գրողների մասին այսպես է մտորում գրականագետ Փ. Քարիմը. «Իրանցի գրողները այսուհետև ոչ միայն իրանական կամ վտարանդի գրողներ են, այլև «աշխարհի գրողներ»²⁶:

Ամփոփելով նյութը՝ նշենք, որ Իսլամական հեղափոխությունից հետո սկսված՝ գրողների մեծ արտագաղթը, մեծացնելով վտարանդիության աշխարհագրության ֆիզիկական սահմանները, անխախտ պահեց նրանց՝ միայնության, հուսալքության, տուն, հայրենիք և վերադարձ չունենալու համամարդկային զգացումները:

**ՎՏԱՐԱՆԴԻՈՒԹՅԱՆ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ
ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ XX ԴԱՐԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ. ՍԱԴԵՂ ՀԵԴԱՅԱԹ, ՂՈԼԱՄ
ՀՈՍԵՅՆ ՍԱԵԴԻ**

ՍԱՖՐԱՍՏՅԱՆ Լ.Մ.

Ամփոփում

Իրանական մտավորական սփյուռքի պատմության մեջ մեծ դերակատարում ունի ֆրանսիական սփյուռքը, որն առավել հայտնի է որպես ուսանողների, վտարանդի մեծանուն գրողների և քաղաքական ընդդիմադիրների համայնք: Ֆրանսիայում իրանական վտարանդի գրականության ներկայացուցիչներից են մեծանուն արձակագիրներ Սադեղ Հեդայաթը և Ղոլամ Հոսեյն Սաեդին, որոնց կյանքը օտարության մեջ ունեցավ ողբերգական ավարտ: Հայրենիքի հանդեպ տաճած մեծ սերը Հեդայաթի հետ էր մինչև մահը: Փարիզում գտնվելու տարիներին նա ապրում է խորը հուսալքություն և դիմում է ինքնասպանության: Հեդայաթի ամենահայտնի ստեղծագործությունը՝ «Քոռ բուն», գրվել է Հնդկաստանում, նույն-

²⁶ Karim P. Writing Beyond Iran: Reinvention and the Exilic Iranian Writer, - World Literature Today, Vol. 89, No. 2, March 2015, p. 35.

պես օտարության մեջ: Վտարանդիության մեջ ապրելու ցավը, հուսալքությունն ու կարոտը նաև Հեղայաթի հայրենակից, մեծ գրող և դրամատուրգ Ղուամ Հոսեյն Սաեդիին մղում են վերջ տալու կյանքին: Վտարանդիության տարիներին են գրվում Սաեդիի շատ հայտնի ստեղծագործություններ:

Բանալի բառեր՝ Իրան, վտարանդիություն, արձակագիր, Ֆրանսիա, Իսլամական հեղափոխություն, օտարացում, մահ:

ТРАГИЧЕСКИЙ ОПЫТ ИЗГНАНИЯ В ИРАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX ВЕКА: САДЕГ ХЕДАЯТ, ГОЛАМ ХОССЕЙН САЕДИ

САФРАСТЯН Л.М.

Резюме

Иранская колония в Париже, состоящая большей частью из студентов, писателей и политических оппозиционеров, сыграла значимую роль в истории иранской интеллектуальной диаспоры. Ее наиболее известными представителями были писатели-эмигранты Садег Хедаят и Голам Хоссейн Саеди, жизнь которых окончилась трагически.

С. Хедаят до последнего дня своей жизни был исполнен патриотических чувств. Чувство безнадежности, охватившее его в эмиграции, явилось причиной самоубийства. Получившее наибольшую известность произведение Хедаята “Слепая сова” также было написано в эмиграции – в Индии.

Многие произведения представителя современной иранской прозы и драматургии Голама Хоссейна, снискавшие ему мировую известность, также были созданы в годы парижской эмиграции. Глубокая ностальгия по Родине привела к его трагической гибели.

Ключевые слова – Иран, изгнание, Исламская революция, Франция, прозаики, отчуждение, смерть.

TRAGIC EXPERIENCE OF EXILE IN THE 20TH CENTURY IRANIAN LITERATURE. SADEGH HEDAYAT, GHOLAM HOSSEYN SA'EDI

L. SAFRASTYAN

Abstract

The Iranian Diaspora of France best known as a community of students, famous immigrant writers and political oppositionists played a great role in the history of Iranian intellectual Diaspora. The most outstanding representatives of the immigrant Iranian writers Sadegh Hedayat and Gholam Hosseyn Sa'edi ended their lives in the strange land tragically. Great love for homeland was with Hedayat to his last day. The sense of hopelessness gripping the immigrant writer in the years he spent in Paris led to the suicide. The best known book of Hedayat – "The Blind Owl" was written also in immigration – when he was in India. The pain of living in exile, hopelessness and home – sickness engulfing Hedayat's compatriot a great prosaic and play writer Gholam Hoseyn Sa'edi also led him to end his life. Many of Sa'edi's famous writings were written in the years of immigration.

Key words – Iran, exile, France, Islamic revolution, fiction writers, alienation, death.